

TANG HANEDANI DEVRİNDE İPEK YOLU VE TİCARETİ YAPILAN UNSURLAR

* * *

ELEMENTS OF THE SILK ROAD AND TRADE DURING THE TANG DYNASTY

Emine Öykü KESTANECİOĞLU*

ÖZ

İpek Yolu, tarihin her devrinde büyük önem taşımıştır. Bir taraftan kavimler arasında bir köprü olurken diğer taraftan da önemli bir ticaret güzergâhı olması dolayısıyla kavşak olma görevini de icra etmiştir. Kavimlerin bu güzergâh etrafında toplanmalarının da en temel sebebi zaten İpek Yolu'nun ticaret hacmi ve önemi ile alakalı olmuştur. Dolayısıyla tarih boyunca her zaman bu önemli yere sahip ve hâkim olmak yarışına giren milletler olmuş ve mücadeleler yaşanmıştır. Bu önemli ticaret yolu egzotik Doğu'nun Batı ile arasında yer almaktaydı ve burada ticaretin dışında kültür taşımacılığı da yapılmaktaydı. Ticaret yapılmasının yanı sıra kültürün de bu güzergâhta taşınması oldukça olağandır. Uğrunda nice savaşlar verilmiş bu ticaret yolu için savaşan bir hanedan vardı ki o da 618-907 yılları arasında Çin'de hüküm süren Tang Hanedanı idi. Bu devirde Tang Hanedanlığı her anlamda yaptığı düzenlemelerle bu güzergâhtaki konumunu garanti altına almaya çalışmıştır. Bundan ötürü Tang Hanedanı devri bu coğrafya için oldukça önemli bir devirdir. İşte bu sebepten dolayı bu ticarete bir de Tang Hanedanı devri sınırlarında bakmak lazım geldiğinden makalenin konusunu bu şekilde sınırladık.

Anahtar Kelimeler: Tang Hanedanı, İpek Yolu, Çin, Ticaret, Kültür Taşımacılığı

ABSTRACT

The Silk Road has been of great importance in every period of history. On the one hand, while it is a bridge between the tribes, on the other hand, it has also fulfilled the task of being a crossroads due to the fact that it is an important trade route. The most basic reason why the tribes gathered around this route has already been related to the volume and importance of trade on the Silk Road. Therefore, throughout history, there have always been nations that have this important place and entered into a race to dominate, and there have been struggles. This important trade route was located between the exotic East and the West, and cultural transportation was also carried out here outside of trade. In addition to trade, it is quite usual for culture to be transported along this route. Because the facts we

* Yüksek Lisans Öğrencisi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi, İzmir.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1606-0377> ♦ e-Mail: emineoyku0208@gmail.com

are talking about in a historical sense are in a more complex situation. Different ideas and cultures have obviously traveled here. It should be said that the life lived in the countries along this route is also quite spectacular. he has always been back and forth between nations on the route. Dec. There were many wars fought for these Decadent elements of life, exotic products, and there was a dynasty that fought for this trade route, which was the Tang Dynasty that ruled in China between 618 and 907. In this period, the Tang Dynasty tried to guarantee its position on this route with the arrangements it made in every sense. Therefore, the Tang Dynasty period is a very important period for this geography. For this reason, we have limited the subject of the article in this way, since it is necessary to look at this trade on the borders of the Tang Dynasty period.

Keywords: *Tang Dynasty, Silk Road, China, Trade, Cultural transportation*

Yollar, insanlık tarihi boyunca her daim önemli unsurlardır. Her türlü şeyin bir yerden başka yerlere, başka milletlere ulaştırılmasını sağlarlar. Bu yollar arasında gerek vesile olduğu durumlar ve gerekse de bulunduğu coğrafya ve güzergâh dolayısıyla büyük öneme sahip olan İpek Yolu hakkında konuşulmaya gerçek manada değerlidir. Çin'den İran'a, Kuzey Avrasya'ya, Hint bölgesine kadar ilerleyen geniş bir güzergâhtan bahsediyoruz. Haliyle diyebiliriz ki, İpek Yolu Çin'den Avrupa'ya uzanan bir ticaret yol ağıdır. Bu bölgelerden ve güzergâhındaki her yerden ticaret, kültür, din gibi unsurların diğer yerlere aktarımını yüzyıllar boyunca sağlamıştır. Tarih boyunca gerçekleşen pek çok olaya da sahne olmuştur. Batı'ya Doğu'yu ve Doğu'ya da Batı'yı bağlamış, yakınlaştırmış ve hatta her ikisinin de birbirinden etkilenmesine vesile olması bakımından tarihsel değeri de göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. Bu noktada Richtofen'in İpek Yolu'nu tüm tarih boyunca tekil bir şekilde kavramsallaştıran ve kalıcı bir etiket koyan ilk kişi olduğunu da söylemek lazımdır (Foltz, s. 1).

Her şeyden evvel İpek Yolu güzergâhının ve bu ismin ortaya çıkışından bahsetmek lazımdır. Bu yolun kökenini bilmek, burada gerçekleşen her türlü hadiseyi anlamaya yardımcı olacaktır. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere bu yola bu adı veren kişi Richtofen idi. Bu ismin verilme sebebi ise bu yolda taşınan temel unsurun ipek olmasından kaynaklanmıştı (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ipek-yolu>).

İpek Yolu'ndaki hareketlenmenin başlangıcı Han imparatoru Wu-ti'nin ticaret yaptıkları Yüe-çilere bir elçi göndermesi ile gerçekleşmiştir. Burada Hsiung-nulara karşı aldığı tüm önlemlere rağmen tek başına diremediğini ve bu yüzden ittifak yapmak amacı güttüğünü çıkarabiliriz (Yılmaz, İpek Yolu Hakkında Kısa Bir Değerlendirme, Kasım 2017, s. 673). Yine de İpek Yolu'nun tarihinin çok eskilere dayandığını belirtmek lazımdır. Çünkü M.Ö. 3. binyılda Afganistan'ın Bedahşan vilayetinden Asya'nın batısına, Mısır ve Hindistan'a lacivert taşı ticareti yapıldığını kayıtlar vasıtasıyla öğrenmekteyiz. Bunun yanı sıra yine bu dönemlerde Soğdiana'dan turkuaz taşı, Baktria'dan değerli süs eşyalarının ihraç edildiği de kayıtlara geçmiştir (Yılmaz, İpek Yolu Hakkında Kısa Bir Değerlendirme, Kasım 2017, s. 673). İpek Yolu'na adını veren ve tarih boyunca önemini

koruyan ticaret malzemesi olan ipeğin kullanım ve pazarlanma tarihi de hemen hemen bu devirdedir. İpek stratejik olarak Çin'e çok büyük avantajlar sağlamıştı. Çünkü ipeğin anavatanı Çin idi. Bundan önce ipeğin Çin içerisindeki öneminden bahsetmek lazımdır. İpek, Çin'de sadece tekstil amaçlı kullanılan bir ürün hiçbir zaman olmamıştır. Çin'e komşu bozkırlarda yaşayan Türklerle iyi ilişkiler kurmak için kullandıkları bir barış çubuğu olma görevini de üstlenmişti. Çin'in Türk akınlarını durduramadığı zamanlarda ya da savaşa girmek istemediği zamanlarda Türklere top top ipekler gönderdiğini biliyoruz. Türkler yerleşik olarak yaşamadıkları için bu tarz ürünleri Çin'den elde ederlerdi. İpek de onlar için önemli bir malzeme idi. Hatta Orhun Yazıtlarında dahi Çin'in ipeğinin yumuşaklığı konu edilmiştir. Hal böyle olunca ipek üretimi de ülke içinde zamanla artış göstermişti. Çünkü ipek hem maddi hem de siyasi açıdan devleti güçlü kılarken aynı zamanda da zenginlik getirmekte idi. Avrupa ipeğin ağaçtan üretildiğini sanmıştı ve bir böcekten üretiliyor olması aslında şaşkınlıkla karşılanmıştı. Getirdiği zenginliği de görünce bunu elde etmek istemişlerdi. Her ne kadar Çin'den ipek böcekleri çeşitli yollarla batıya taşınmış ve üretim desteklenmişse de dünyanın hiçbir yerinde Çin ipeğinin kalitesinde bir ipek üretilmemişti. İpek tarih boyunca Çin ile özdeşleşmiş olarak günümüze dek ulaştı (Ezgi Odabaş, Belgin Günbey, Yusuf Zengin, & Hatice Akay Sarıkaya, 2020, s. 76). Çünkü ipek böceğini evcilleştirebile ilk millet onlardı (Yingsheng, 2021, s. 15). Tüm bunlardan dolayıdır ki 650-750 yılları arasındaki bir yüzyıllık süreç Çin yüzyılı diye adlandırılabilir bir mahiyette idi (Keay, 2011, s. 233).

Çin, ticaretini yaptığı ipeğin anavatanından ne kadar uzaklara taşındığından haberi yoktu. M. Ö. 2. yüzyılın sonlarına gelindiğinde İmparator Wudi, Zhang Qian isimli bir elçiyi Batı'ya göndermesi ile bu ticaretin boyutundan haberdar olmuştu.

İpek, Roma ülkesine M. Ö. 46 yılında girmiştir. Bu devirde ipek altınla eş bir değere sahipti. Daha önce de bahsedildiği üzere Roma, Bizans, Sasani, Çin gibi yerleşik yaşayan ve ipek ile başka lüks maddelere, zenginliklere sahip olan ülkeler etraflarında yerleşik yaşamayan ve barbar olarak nitelendirdikleri kavimleri hâkimiyet altında tutabilmek, barış durumunu sürdürmek ve hatta ücretli asker olarak ordularına katmak için bu ürünlerden oluşan hediyeler göndermişlerdir. Sonuçta bu tarz lüks ürünler stepte konar-göçer halde yaşayan milletler için ithal edilecek cinsten ürünlerdi. Çin'in Türklerle pek çok kez bu şekilde münasebetler kurduğunu da biliyoruz (Tezcan, 2014, s. 99).

İpek, yukarıda bahsedilen durumlar dolayısıyla oldukça önemli idi ve Doğu'dan Batı'ya yapılan ticaretin temel yapı taşı idi. İşte bu yüzden bu yola İpek Yolu denmişti. İpek Yolu ticaretin yanı sıra farklı kültürlerin ve dinlerin birbirleri ile etkileşime geçmesini de sağlamıştır ki bunun zeminini hazırlayan ürün de ipektir. İpek, bu güzergâhta maddi zenginlik sağlamanın yanı sıra kültürel zenginliğin yerleşmesini de sağlamıştır.

Tang Hanedanı devrine geldiğimizde ticari, idari açıdan yapılan reformların yanı sıra dini gelişmelerin de olduğunu görmekteyiz. Bunları detaylıca işlemek lazımdır. İpek Yolu güzergâhında yapılan reformların yanında Çin'in İslamiyet ile tanışması da Maniheizm'in görülmesi de bu devirde olmuştur (Eberhard, Çin Tarihi, 2019, s. 204).

Öncelikle Tang Hanedanı devrinde İpek Yolu üzerinde gelişen devletler arası ilişkilere bakmak lazımdır. Bu kısmı incelemek bu yol ağının siyasi manadaki ehemmiyetini gözler önüne serecektir. Bu dönemde Batı Göktürkler, Doğu Göktürkler, Tibetliler, Araplar, Tokharlar ile Tang Çin'i her anlamda etkileşim yaşamıştır. Orta Asya'dan birçok elçi, tüccar ve keşiş başkent Chang-an'a gelmiştir. Dolayısıyla kültürel ve ticari anlamda etkileşimlerde bulunmuşlardır. Tang dönemi yönetiminde Çin tarihinde ilk kez Pamir'in ötesine geçildiğini söylemek mümkündür. Batı Bölgesi'nde bulunan medeniyetler Tang Hanedanlığı'nı siyasi, ekonomik, askeri, kültür ve sanat gibi farklı alanlarda derinden etkilemişlerdir. Tang Hanedanlığı döneminde ticaret amacıyla gelen tüccarlar dışında, dinlerini yaymak amacıyla da farklı dinden birçok din adamının da bölgeye geldiği görülmektedir. Budist keşişler haricinde farklı dinlere mensup din adamları da başkent Chang-an'a gelmişlerdir. Elçiler de başkent Chang-an'a memleketlerine ait eşyaları getiriyor ve Tang Hanedanlığına hediye ediyorlardı. Buradaki amaç kendi uluslarına ait eşyaların bölgeye sokulması ve ticaret yapma imkânı bulmaktır. Bu dönemde başkent Chang-an'a gelen yabancı elçilerin ya da tüccarların büyük çoğunluğu istedikleri zenginliği ve lüksü elde etmişlerdir (Eberhard, Çin Tarihi , 2019, s. 202-204).

Batı Bölgesi olarak adlandırılan bölgenin, coğrafi konumu, elverişli doğa koşulları ve doğu-batı arasında ulaşım kavşağı konumunda olması gibi özellikleri dolayısıyla tarih boyunca farklı medeniyetlerin odak noktasında olduğunu söylememiz gayet mümkün görünmektedir. Batı Han Hanedanlığı döneminden itibaren, Çin farklı dönemlerde Batı Bölgesi stratejisi geliştirmiştir. Bu dönemde Batı Han Hanedanlığı İmparatoru tarafından bu strateji kapsamında farklı tedbirler alınmış ve Çin kendi toprakları ötesinde bu bölgede bulunan halkları tanımış ve böylece İpek Yolu Hattı'na dahil olunmuştur (Güleç, s. 217).

Çin, İran, Afganistan ve Hindistan, İpek Yolu güzergâhında bulunmalarının dışında çeşitli kültürleri besleyen bölgelerdi ve bölgedeki ticarete kültür taşımacılığı yapılmasına da vesile olmaktadır. Zaten Çin, İran gibi kültürler oldukça köklü kültürlerdir ve bünyesinde çeşitli unsurları barındırmakta idiler. Buradaki kültür taşımacılığına olan etkilerini sorgulamaya mahal yoktur. İşte bu yüzden bu gölgeler Tang Hanedanı için de oldukça önemli idi. Türk devletlerinin zayıfladığı devirde Tai-tsung'un hâkimiyet alanını bu bölgelere uzattığını ve burada ticari faaliyetlerde bulunulmasına imkân sağladığını söylemek lazımdır. Ancak tüm bunlar Çin için elbette yeterli değildi, çünkü bu güzergâha tek başına hüküm sürmek istemekte idi. Bu gayenin, Tang Hanedanı'nın emperyal politikası için oldukça önemli olduğunu bariz bir şekilde söyleyebiliriz (Twitchett, 2008, s. 224).

624 yılında Tang Hanedanı Türklerle mücadeleye girişmişti ve bu mücadele bir anlaşma ile nihayet bulmuştu. Tang hâkimiyet devri Göktürklerin ayrılmaya ve parçalanmaya yüz tuttıkları devirle aynıdır. Ancak bozkırda varlığını sürdüren tek Türk devleti Göktürkler değildi. Göktürklerden ayrılan pek çok Türk boyları mevcuttu. Ayrıca Uygurlar ve Sir-Tarduşlar da Türk milletindendiler. 627 yılında Uygur ve Sir-Tarduş topraklarında da kargaşalar yaşanmaya başlamasının ardından yaşanan bir savaşta Tang Hanedanı

bu fırsattan istifade etmeyi bilmiş ve Doğu ve Batı Türklerini hâkimiyeti altına almıştır. Bu Türk halkının Çin topraklarına yerleştirilmesi tam bir asimile politikasıdır. Çünkü nüfus çoğunluğu Çin'in lehine idi. Bu Türklerin belli bir kısmı Çinlileşmiş ve önemli görevler alan kimseler olmuşlardır. Ancak yine de Türklerin gücünün asla azalmadığını söylememiz gerekir. Çünkü yine de kendi organizasyonları ve mücadeleleri ile kendilerini bu fetret sürecinden ve Çin hâkimiyetinden çıkarmayı başarmışlar ve 2. Göktürk Kağanlığını kurmuşlardı. Çin aslında Türkleri ve Tibetlileri hâkimiyet altına alarak kendince bir Türkistan hâkimiyeti ideali kurmakta idi. Türkistan savaşları 639 yılında Kao-ch'ang'daki mücadeleler ile başlamıştır. Çin, 640 yılına kadar Türkistan coğrafyasını ele geçirmiş durumda idi. İşte bu devir Tang devrinin de en müthiş devridir ki dönemin imparatoru T'ai-tsung'dur. T'ai-tsung'un saltanatı devrinde İslamiyetin ve Arapların yükselişe ve yayılmaya başladığını görmekteyiz (Eberhard, Çin Tarihi , 2019, s. 204).

İpek Yolu güzergâhında Çinliler, Türklerden başka Sasanilerle ilişkiler kurmuşlardır. Sani toprakları Bizans topraklarının hemen önünde bulunmakta idi. Her devirde önemli hadiseler yaşanmışsa da çok eskiye gitmeden 6. yüzyıldan itibaren vuku bulan hadiselerden bahsetmek daha elzemdir. Çünkü bu devir her iki devlet için de oldukça mühimdir. Anastasius, bu devirde Suriye sınırına Gassani Araplarını Lahmi Araplarına karşı bölgeyi koruma ve savunma amacıyla yerleştirmişti. Böylece Bizans-Sasani savaşları da başlamıştı. I. Husrev devrinde yapılan ebedi sulh ile bu çatışmalar azalmıştı. Sasanilerin doğuda en güçlü rakipleri olan Eftalitler de Göktürk-Sasani iş birliği ile ortadan kaldırılmıştı ve toprakları da taraflar arasında paylaşılmıştı. Soğdlular da Eftalitlerin ortadan kalkmasını fırsat bilerek bu yolda ipek taşımacılığı yapmak istemişlerdi ancak arkalarında Türk desteği olması hasebiyle Sasaniler bu işi onların tekeline vermek istememiş ve yasaklamıştı. Bunun üzerine Soğdluların bu engeli aşmak adına İstemi'den yardım talebinde buldukları kaydedilmiştir. II. Justinus devrinde Bizans da bu işin Sani tekelinde olmasını engellemek adına Türkler ve Soğdlular ile anlaşarak ülkesine daha ucuza ipek sokmaya başlamıştı. Bu devirde Sasaniler de Bizans da kendi ipeğini üretebilir durumda idi. Yaşanan olumsuzluklar dolayısıyla Soğdluların da talep etmesi ile İstemi, Batı'ya Maniakh başkanlığında bir elçi heyeti göndermişti. İşte bu şekilde 568 yılında Sasanilere karşı Türk-Bizans ittifakı yapılmış oldu. Bu elçi heyetine dönüşte Zemarkhos katılmıştı. Zemarkhos'un gelip kağan ile görüşmesi sonucunda 8 yıllık bir ittifak başlatılmıştı. Zemarkhos'a dönüş yolunda İstemi'nin oğlu Tagma Tarkan eşlik etmişti. Buradan anlıyoruz ki, elçi geliş gidişi devam etmiştir. Türkler bu ittifak anlaşmasının ardından 570'lere gelindiğinde Sani sınırlarını zorlayan baskınlar yapmaya başlamıştı ve bu çatışmalar uzun bir süre devam etmişti. Bu esnada 575, 576 ve 579 yıllarında yine elçilik faaliyetlerinin olduğunu görmekteyiz. Türkler doğudan bastırırken Bizans imparatoru II. Tiberius da Armenia üzerinden Sasanileri baskılamaya uğraşmakta idi. Husrev, Türk tehlikesinin daha mühim olduğunu düşünerek Bizans ile anlaşma yoluna gitmiştir. Bundan sonraki süreçte Bizans ile olan mücadeleler elbette devam etmiştir ve Sasaniler Bizans'ı zor durumda bırakacak derecede ilerleme göstermiştir. Bizans'ın bu zor durumdan kurtulması ise 610 yılında iktidara gelen Heraklios ile olmuştur. Sasaniler bu baskı ile ani bir düşüşe geçmişti ve Husrev iktidardan düşmüş, yerine ise II. Kavad geçmişti. Ancak Sani düşüşü

hiçbir şekilde engellenememişti (Tezcan, 2014, s. 110-116). 638 yılına gelindiğinde Yezdigerd'in Çin'e elçi göndererek Bizans'a karşı yardım istediği kaydedilmiştir. Daha sonra 651, 654 ve 661 yıllarında da Çin'e Sasaniler tarafından elçiler gönderilmiştir. Çinliler bu sırada ittifak yapmaya çok da meyilli değillerdi ve Piruz'a ufak tefek imkânlar sağlayarak geçiştirme yoluna gitmişlerdi. 675 yılına gelindiğinde ise Arap istilasına karşın en nihayetinde Piruz, Çin'e kaçmıştı (Eberhard, İslamiyet'in Çin'e Girişi, 2016, s. 30-31).

İpek Yolu, kültür taşımacılığı oldukça mühim bir güzergâha sahipti. Özellikle Tang devrine bakarsak Zerdüştlük, İslam, Maniheizm ve Nasturi Hristiyanlığı Çin'e tanımlanmış olduğunu görürüz (Twitchett, 2008, s. 34). Bu devirde Araplar ve Farsların Çin'e ticaret amacıyla güney şehri olan Guangzhou'ya geldikleri kaydedilmiştir. Onlar gelip gittikçe ve bölgede faaliyetlerde bulundukça İslamiyetin de bölgede tanınmasına vesile olmuşlardır. 751 yılına kadar Çinlilerin Araplar ile münasebetleri ticaret vasıtasıyla olmuştur. 751 yılına gelindiğinde bu sefer tarafların karşı karşıya geldiklerini görmekteyiz. İşte burada bahsedilen savaş, Talas Savaşı'dır ve çıkış sebebi de her iki tarafın da Batı Türkistan'ı ele geçirmek istemesidir. Talas Savaşı sadece 5 gün sürmüştür ancak getirdiği sonuçlar çok geniş kitleleri etkilemiş ve etkisini yüzyıllar boyunca sürdürmüştür. Kâğıt, Talas Savaşı'nın ardından batıya doğru bir yayılma göstermiştir. Bölgede İslamiyetin yayılmasını sağlayan ikinci olay ise An-lu-shan İsyanı'dır. 755 yılında çıkan bu isyan Tang Hanedanı'nı oldukça zora sokmuştur. Talas Savaşı'nın ardından Araplar ile barış ortamını sağlayan Çinliler, bu tarihte Araplardan yardım istemek zorunda kalmışlardır. İşte bu isyanı bastırmak için gelen Müslümanların pek çoğu sonrasında memleketlerine geri dönmemişler ve Çin'de İslamiyetin yayılmasını sağlamışlardır (Ceylan, 2016, s. 30-31). Hristiyanlık, Mazdaizm, Zerdüştlük, Musevilik, Budizm ve eski Mezopotamya medeniyetlerinin dinlerinin karışımı olan Maniheizm, İpek Yolu'ndan Çin'e gelen Maniheizm rahipleri ve Soğdlu tüccarlar tarafından Tang ülkesine sokulmuştur. Bu devirde Çin'de dinlere karşı olan hoşgörü ortamı sayesinde de yayılma imkânı bulmuştu. Hatta kayıtlara göre Uygurlar da Çin ile münasebetleri dolayısıyla Maniheizm'i Çin'den almıştır (Koca, 2021, s. 399).

Tang Hanedanlığı, Batı Bölgesi uluslarını ve İpek Yolu ulaşım hatlarını kontrol altına almak için bazı tedbirler almayı uygun görmüştür. Batı Bölgesi'nde izlenen en mühim strateji Anxi Genel Valiliği ve daha sonrasında bu valilik birimi altında Anxi Dört Garnizonu kurulması olmuştur. Antik Kuça (Anxi), Han ve Tang Hanedanlıkları döneminde Batı Bölgesi'nin büyük bölgelerinden birisi olmuştur. Kuzeyde Tanrı Dağları, güneyinde çöl ve Tarım Havzası yer almaktadır. Doğu ile batı arasında ulaşım ve etkileşim noktasında önemli bir konumda yer almasından ötürü, İpek Yolu güzergâhında kavşak konumunda bulunmuştur (Güleç, s. 218).

Tang Hanedanlığı döneminde Batı Bölgesi stratejisi kapsamında kurulan posta teşkilatlarından bahsetmek gerekmektedir. Çünkü bu teşkilat vasıtasıyla öncelikli olarak hanedanlığın bölgede görevlendirdiği memur ve askerlerin konaklaması, yeme-içme ihtiyaçlarının giderilmesi amacı güdülmüştür. Sonrasında bu amaçların dışına çıkılarak bölgede haberleşmenin sağlanması, belgelerin merkeze iletilmesi de amaçlar arasına gir-

miştir. Ayrıca bu bölgeler bu sayede kervanların konaklayabileceği güvenli bir bölge de olmuştur. Belirli mesafeler ile kurulan posta teşkilatları Tang Hanedanlığının Batı Bölgesi faaliyetlerini gerçekleştirmesinde önemli bir etken olmuştur. Tang Hanedanlığı askerleri, hanedanlığa ait önemli belgeler ve hat üzerinde taşınan eşyalar için de güvenli geçiş hatlarını sunmuştur. Aynı zamanda, kurulan posta teşkilatları Antik İpek Yolu üzerinde ticaret yapan tüccar ve kervanlar için güvenli geçiş rotaları sağlamıştır. Bunun sonucunda da farklı halklar arasında kültürel ve ticari etkileşimi sağladığı gibi aynı zamanda antik İpek Yolu hattının da devamlılığı sağlanmış bulunmaktadır (Güleç, s. 223-225).

Batı Bölgesi ve Antik İpek Yolu geçişlerini kontrol altına alma mücadelesi hususunda Tang Hanedanlığının karşısına engel olarak Batı Göktürkleri çıkmıştır. Taraflar arasında yaşanan mücadelelerin İpek Yolu güzergâhlarını ve ticareti olumsuz etkilediğini söylemek mümkün görünmektedir. Bu çatışmalar her ne kadar bu iki taraf arasında gerçekleşmişse de sonuç olarak bölgede huzurun ve güvenliğin bozulmasına sebebiyet vermiş olması bakımından ticarî konularda bir aksaklığa da sebep olmuştur. Fakat yine de Batı Göktürklerin İpek Yolu hattı geçişine ve bu güzergâh üzerindeki ticarete olan katkıları ise göz ardı edilmemesi gereken bir husustur. Göktürklerin antik İpek Yolu hattının geçişi ve batıya uzanmasındaki etkileri ile Tang Hanedanlığının İpek Yolu güzergâhında farklı uluslar ve batı ile aralarında oluşan etkileşim de oldukça önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Tang Hanedanlığı ile her ne kadar çatışma halinde olsalar da Batı Göktürkler, Tang Hanedanlığından kimi zaman değiş tokuş kimi zaman hediye olarak elde ettikleri ipeği aracı olarak batıya ticaretini gerçekleştirmişlerdir. Aynı zamanda Batı Göktürkler ipek dışında, Çin'in üretim tekniğinin, sanatının ve kültürünün de aktarılmasında köprü vazifesi görmüştür (Güleç, s. 223).

Kuç, İpek Yolu güzergâhında kavşak noktada olması dolayısıyla tarih boyunca büyük bir öneme sahip olmuştur. Stratejik konumu dolayısıyla da pek çok ulusun uğrunda mücadelesine ve savaşa şahit olmuştur. Çünkü Kuç, İpek Yolu güzergâhındaki konumunun yanı sıra ılıman iklimi dolayısıyla tarıma da elverişli idi. İşbu sebepten ötürü Kuç'da susam, şeftali, armut, buğday, üzüm gibi pek çok meyve yetiştirilebiliyor, dağ yamaçlarında da besicilik yapılabiliyordu. Hatta bölgenin kendine özgü atları da mevcuttu ve bunların yanında da altın, demir, bakır gibi maden rezervlerine de sahip bir bölge idi. Tang Hanedanlığının bölgede Valilik birimini kurmasından önce, Kuç devletinin Tang Hanedanlığına irsi atlar, develer ve değerli taşlar hediye ettiği kayıtlarda geçmektedir. Hatta Sui döneminde de hanedanlığa hediyeler verilmiştir. İmparator Taizong döneminde hanedanlığa gümüş hediyeler sunulmuştur. Kuç'dan gelen bu hediyelerin bazıları bölgeye ait özel ürünler ve bazıları da ticaret aracılığı ile bölgeye getirilmiş ürünlerdir. Örneğin, Turfan Kayıtlarında Kuç'ya ait yerli ürün olan kendilerinin yaptığı sırmalı kumaş geçmektedir. Bunun yanında Jiu Tang Shu kayıtlarında Kuç'da üzüm ve üzüm şarabı olduğu yazılır. Tüm bu kayıtlar, Kuç'nın kendine has birçok ürünü olduğu ve bunun yanında İpek Yolu ticaretiyle el değiştirilerek bölgeye getirilmiş birçok eşya olduğunu da göstermektedir. Kuç'nın İpek Yolu ulaşımında kavşak noktada olması bu hat üzerinde yapılacak ticaret faaliyetlerinin artmasında önemli bir etken olmuştur. Ayrıca İpek Yolu

güzergâhı ulaşım ağında da önemli bir yere sahip olan Kuça'nın doğu ve batı arasındaki ticarete işlevi oldukça büyüktür (Güleç, s. 234-235).

Tang Hanedanlığı bölgede faaliyet kapsamını genişletmek ve yönetim sistemini oluşturmak için tedbirler almaya devam etmiştir. Bunlardan birisi de antik İpek Yolu hattında ticaret yönetmeliği ve “gusuo” adı verilen bir geçiş izni sistemini kurmak olmuştur. Gusuo, antik dönemde İpek Yolu ulaşım güzergâhında o hat üzerinde uygulanan bir nevi geçiş izni sistemidir. Bu hanedanlık döneminde İpek Yolu hattı üzerinde ticaret yapan ya da başka faaliyetlerde bulunan ve bu hattan geçen herkes bu uygulamaya tâbi olmuştur. Aksi takdirde Tang Hanedanlığının Batı Bölgesi yönetim sistemine göre gusuo geçiş izni sistemine kayıt yaptırmayanlara hanedanlığın yönetim kurallarına uymadıklarından dolayı cezaya maruz kalarak yaptırımlara maruz kalmışlardır. Bu güzergâhtan geçen kişiler gerek Han ulusundan olsun gerekse yabancı uluslardan olsun hangi ulustan olduklarına dair belgelerini ibraz etmeleri gerekmektedir. Söz konusu geçiş izni sistemi Tang Hanedanlığının İpek Yolu geçiş hattı ticaret yönetmeliğinin merkezini oluşturduğunu söylemek gayet mümkündür (Güleç, s. 235-236). O dönemdeki geçiş izni sisteminde o hat üzerinde geçiş sisteminde kişinin kimliği aynı zamanda da ticaret yapabileceğine dair ticaret lisansı işlevi de görmekte idi. Bu belge burada bahsedilen kişinin hangi ulustan olduğunu gösterirdi. Tang Hanedanlığı yönetimi doğrultusunda uygulanan geçiş izni sisteminde, bu belge iki adet olmak üzere düzenleniyordu. Belgelerden birisi aslı olmak üzere Tang Hanedanlığı sorumlu memuru tarafından mühürleniyordu. Geçiş izninin bir aylık geçerlilik süresi vardı. Bu hat üzerinden geçen birinin geçiş iznine sahip olması için bazı talepler de söz konusuydu. Öncelikle geçiş iznine başvuran kişinin bu hat üzerindeki mantıklı bir geçiş amacı belirtmesi gerekmekteydi. İkinci olarak geçiş izni sistemine başvuran kişinin adı ve soyadı, kimlik bilgileri ve yaşını bildirmesi gerekiyordu. Üçüncü olarak geçiş iznine başvuran kişinin beraberinde getirdiği kişilerin de kimlik bilgilerini sunması gerekiyordu. Aynı zamanda beraberinde taşıdığı eşyaların menşei hakkında da detaylı bilgiler verilmesi gerekiyordu. Daha sonra geçiş iznine başvuran kişinin beraberinde taşıdığı eşyanın miktarı ya da sayısını bildirmesi gerekmekteydi. Geçiş iznine başvuran herkes bu hattan geçemediği gibi belirtilen kurallar söz konusuydu (Güleç, s. 237-238). Tang Hanedanlığı kontrolünde bulunan güzergâhlardan geçen tüccar ve kervanlara karşı kuralcı ve sert bir yönetmelik uyguladığını da görmekteyiz (Güleç, s. 242).

Zaman içerisinde yüzlerce kişiden oluşan kervanlar beraber hareket etmeye başlamış ve bu şekilde güzergâh boyunca eşyaların çalınması, yağmalanması ve düşmanlar tarafından öldürülmenin de önüne geçmişlerdir. Bu devirde bu güzergâhta yolculuk yapan, bu kervanları oluşturan tüccarları sadece ticaret yapan kişiler olarak tanımlamamız mümkün değildir. Bu tüccarların bazıları tarih boyunca komplolar organize etmişler, casusluk yapmışlardı. Bu kişiler bunu bazen gönüllü olarak yapmışlarsa da zaman zaman muhbirlik yapmaya mecbur da kalmışlardır. Çünkü yolun stratejik önemi büyüktü ve kendileri de bu güzergâh boyunca gidip geldikleri için büyük öneme sahip hale gelmişlerdi. Yine bu devirde tüccarlar, tefecilik ve bankerlik gibi işler yapmaya da girişmişlerdi (Kalan, 2017, s. 92-94).

Yapılan arkeolojik kazılar neticesinde Han ve Tang dönemindeki mezarlarda yük taşıyan deve figürü olan sanat eserleri keşfedilmiştir (Güleç, s. 244). Tang Hanedanlığı döneminde ise develer yüklü bir şekilde resmedilmesinin yanında aynı zamanda devenin yabancı bir tüccar tarafından çekilmesi resmedilmiştir. Bu durum da Tang Hanedanlığı döneminde İpek Yolu güzergâhında farklı uluslardan gelen tüccarlar tarafından ticaretin yapıldığını kanıtlar niteliktedir. Tang Hanedanlığı döneminde resmedilen ve sanat eseri olarak kullanılan deve figürlerinde deve gösterişli bir şekilde resmedilmiştir. Çünkü o dönemde gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde deve, zenginliğin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu taşımacılığı deve ile yapmak herkesin harcı değildi (Güleç, s. 244-245).

Tang Hanedanı devrinde yabancıların kolonileri sadece devlet merkezinde değil ülkenin çoğu yerine yayılmıştı. Limanlar ve iç ticaret merkezlerinde de yoğun olarak bulunmuşlardır. Bütün memlekette bir ağ teşkil ediyorlar, karadan gelen yabancılar denizden gelenlerle karşılaşıyorlardı. Bunların Türklerle de karşılaştıkları bilinmektedir ve onlarla özellikle at ticareti yaptıkları bilinmektedir (Eberhard, Çin Tarihi , 2019, s. 206).

Şimdi ticareti yapılan mallardan bahsetmek gerekmektedir. Bu hususta hangi malın ne kadar satıldığı veya alındığına dair net veriler maalesef bulunmamaktadır. Ancak Batı'dan Doğu'ya at, eğer takımı, koşum, üzüm, egzotik hayvanlar, bal, meyve, züccaciye, battaniye, kilim, halı, tekstil malzemeleri, altın, gümüş, köle, deve, silah gönderiliyordu. Bunun karşılığında Doğu'dan da Batı'ya şu mallar gitmekte idi: ipek, çay, boya, değerli taşlar, çini, porselen, baharat, ilaç, parfüm, pirinç, kâğıt, barut, fildişi. Bunların hepsinden aşağıda ayrı ayrı bahsedilecektir.

Köleler, Tang dönemi ticaretinin önemli bir parçası idi. Bu kişiler tüm ev işlerinde kullanılırlardı. Yani bir köle hanımın oda temizliğini de yapardı, hayvan bekçiliği de... Köle tacirleri alım satım işini çoğunlukla kendi ülkelerinde yapmayı tercih ederlerdi. Kanunlar Çinli bir kimsenin satılmasını engeller nitelikte idi. Eğer köle kaçırılmışsa taciri idam edilebilirdi. Yabancı köle ticareti yapmak daha uygun ve güvenli görülürdü. Onları eşref-i mahlûkattan dahi saymadıkları için vicdanî sorumluluk da duyulmasına gerek kalmıyordu. Samanilerin tüccarları tarafından Maverâünnehr'den köleler ihraç edilirdi. Yine bu dönemde Harezmi'den Slav köleler satın alınırdı. Koreliler hizmetçi, cariyeye veya eğlence unsuru olarak tercih edilip köle olarak satın alınabilirlerdi. Hatta Sarı Deniz'deki korsanlar da bu zevk ticaretine katılmışlar ve faaliyetleri dolayısıyla Kore hükümetleri tarafından da çok kez uyarılmışlardı. Çinli olmayan köleler arasında Tai ve diğer yerlilerden ibaret Güneyli kabileleri saymak mümkündür. Bunu yasaklamak için saraydan çok kez ferman çıkartılmıştır fakat bu fermanların başarısının çok az olduğunu söylemek gerekmektedir. Çünkü köle tacirleri onları barbarlar olarak nitelendiriyorlardı ve bu barbarlara merhamet etmezlerdi. Hatta tıpkı Koreli kızların gördüğü rağbeti Güneyli kızlar da görmekte idi. Vali K'ung K'uei'nin 817 yılında Kanton'da göreve başladıktan sonra yerli köylerinden alınan kızların satışını yasakladığını da söylemek gerekmektedir. Buralar dışında Hindistan da Tang Hanedanının büyük bir köle membaı idi. Buradan getirilen kölelere "Kurung Köleler" denirdi ki bu söylem, Krung Bnam topraklarından getirilen köleler manasındaydı. Bu köleler en geniş anlamıyla Malaylar olarak imlenmişlerdi.

Bunların içinde Dvaridler dediğimiz grubun mensuplarının büyük çoğunluğunun oldukça yetenekli yüzücüler olduklarını söylemek mümkündür. Bunlar muhtemelen inci avcısı olarak yetiştirilmişlerdi.

Cüceler, pigmeler ve küçük insanlar dediğimiz gruba mensup kişilerin hem yerlileri hem de yabancıları Tang döneminde çok rağbet görmüştür. İthal edilen ve geçmişteki “çalıküşu adamlarını” hatırlatan pigmeler ve cücelere en çok rağbet Tang seçkinleri tarafından gösterilmiştir. Çünkü onların daha ilginç ve tatminkâr oldukları düşünülüyordu. Sumatra, 724 yılında imparatora sunulmak üzere Chang-an’a pek çok armağan ve bunun yanında da bir veliaht prens göndermişti. Musikişinas, zenci bir kız ve iki cüce bu hediyelere dâhildi. Yine aynı yıl Semerkand’dan da bir cüce gönderildiği kayıtlara geçmiştir. “Kısa adamlar” olarak adlandırılan bir cüce ırkının da bu şehrin kuzeybatısından oldukça uzak bir yerde yaşadıkları Çin tarafından çok erken tarihlerden beri biliniyordu. Bu yurdun inci ve fosforlu taşlar bakımından zengin olduğu söylenmektedir. Yani cücelik ve bu ismin kullanımı da oldukça eski tarihlere dek gitmektedir (Schafer, 2020, s. 90-92).

Egzotik sesler Çin için her zaman ilgi konusu olmuştur. Bu yüzden pek çok musikişinasın öyle veya böyle Çin ülkesine girdikleri görülmüştür. Bu coşkunun dışa vurumu saraydan aristokratlara kadar şehirli toplumun katmanlarına yayılmıştı (Schafer, 2020, s. 95).

Bunların dışında evcil hayvanlar da Çin için önemli unsurlardı. Bu dönemde Semerkand’dan süvari atları ithal edilirdi. Bu atların karlı, esintisiz Keşmir Vadisi’nde yaşayan “ejder zürriyetine” mensup olduklarını da duymuşlardı. Hükümet tarafından yetiştirilen millî atların çoğu, Arap atı veya Arap kırmasıydı. Dönem dönem devlet bünyesindeki at sayısının oldukça azaldığını görmekteyiz. Devlet bunun için Batı Barbarlarının Altı Boyu ile at ticareti yapılmasını onaylayan bir ferman dâhi yayınlamıştı. Sonuç olarak bu eksikğin kapatılması gerekmekte idi. Ama burada başka bir sıkıntı çıkıyordu ki o da Arap atlarının Moğol atlarından korunması ihtiyacı idi. Zaten Tang Hanedanından sonra Batı atlarının ırkları bozulmaya başlamıştır. Kuzeyin küçük atı ve batının süvari atı, çeşitli kırma at Tang zamanında Çin’e akmıştı. Çinliler bu atlara hayran kalmışlardı. Bazılarının atlar konusundaki egzotik zevkleri batının ejder atları geleneğine dayanırken, başka bir kesim ise Türkler ve göçebe akrabalarının baskın boyuna dayanmakta idiler. Kuzeydoğuda, Amur Irmağı’nın güneyindeki P’o-hai’nin Moho halkı gibi Tunguz ve Moğollardan gelen atların daha güvenilir bir tedarik kaynağı olduğunu da belirtmek lazımdır. Kuzeyde yaşayan Türk boyları her şekilde imparatorluk ağılına at göndermişlerdir. Çin’in en büyük ve en kibirli at eti tedarikçileri ise Uygur Türkleri idi. Hatta Uygurlar bu dönemde Tang topraklarına da saldırılar düzenlemişlerdi. Buna karşın ecnebilerin kendi hizmetdekileri kazançlı at ticaretinde imtiyaz sahibi kılarak ödüllendirdiklerini biliyoruz. Türk elçilik heyeti cins atları hediye olarak Chang-an’a getirmişlerdi ve artık onların kendilerine boyun eğmelerini bekliyorlardı. 8. yüzyılın sonunda sıradan bir Uygur atının fiyatı kırk balya Çin ipeğine denkti. 9. yüzyılda güçten düştüğü için ıskartaya çıkarılan yüz bin yaşlı ata karşılık 1 yıl içinde bir milyon top ipek ödenmesi istenmişti. Buna rağmen bu dönemde Çin’in ticareti sınırlamak adına faaliyetlere giriştiğini de söylemek mümkündür. Uygurlar bunun dışında 773 yılında Çin’e on bin at göndermiştir ki bunların

ödemesi devletin 1 yıllık vergisini dâhi aşmakta idi. Bu dönemdeki imparator Tai Tsung bunun karşısında öncelikle ithalat bütçesinin hesaplanmasını ve eğer şartlar uygunsan bu atların alınmasını emretmiştir. Bunun dışında özellikle Hsüan Tsung'un iktidarı sırasında Semerkand, Buhara, Fergana, Toharistan, Şaş, Keş, Kabudan, Maimargh ve Huttal gibi bölgelerden çok fazla Arap atı alınmıştı. Kuzeyli göçebelerle Ordos bölgesinde yoğun bir ticaret vardı. Buradaki “Değiş Tokuş Pazarı” hükümet kontrolü altında idi ve 727 yılında sistemli bir hal almıştı. Bu tedbirin amacı Çin'deki at sayısını artırmak ve rağbet gören yabancı atlarla yerli atların çiftleştirilmesi vasıtasıyla milli atların daha kaliteli olmasını sağlamaktı. Hatta bu pazarın kurulması sonrasında Bilge Kağan bir dostluk göstergesi olarak otuz tane at göndermişti. Hükümetin büyük ticaret merkezlerinde develer, eşekler ve koyunlar gibi atlar da imparatorluğun denetleme memurları tarafından kontrol edilirdi, muayene edilerek alınırlardı. Atlar sınır boyundaki yollardan onarlı gruplar halinde başlarında bir seyis ile gelirlerdi. Gerekli kontrollerden sonra otlağa ya da imparatorluk ahırlarına gönderilirdi. İthal edilen bir at eğer asillerin dikkatini çekecek nitelikte ise meradan payitahta gönderilir ve saray atlarına dâhil edilirdi. Bu şekilde sarayın malı olurdu (Schafer, 2020, s. 107-125).

Atlar dışında rağbet gören bir diğer hayvan olarak karşımıza develer çıkmaktadır. Özellikle Tang devrinde devlet sınırlarının Türkistan'a kadar genişlediği zamanlarda deve ön plana çıkmıştır. Develer hediye, haraç, ticaret ve savaş ganimeti yollarıyla elde edilirdi. Uygurlar ve Tibetlilerin Tanglara deve gönderdikleri bilinmektedir. Yine bunun dışında Manas Irmağı civarındaki Çumul'dan, Türgiş yurdundan ve hatta Hoten'den develer gönderilmiştir. Hoten'den gönderilen develer “eğri bacaklı yabani deve” olarak imlenmiştir. Develere bu dönemde çok kıymet verilmiştir. Ayrıca irfan alameti ve şiirde yardımseverlik timsali idiler ve asil hayvanlar arasında kendilerine yer bulmuşlardı. Çin hükümetinin deve sürüleri yabancı besin kaynaklarından beslenirdi ve imparatorluk atları gibi resmi makamlar tarafından idare edilirdi. Her sürünün bir baş sığırtmacı vardı ve bu kişinin sorumluluğunda yetmiş deve bulunmakta idi. İmparatorluk ahırında “Uçan Ejder Develer” de mevcuttu. Deve elbette ki her dönemde değerli bir yük hayvanı idi. Fakat bunun yanında madenî hayata katkıları da vardı. Tüyünden kıyafetler üretilirdi ki bu kıyafetler çok yumuşak olurdu. Devetüyü kumaşlar Tang Hanedanı zamanında Kansu'daki Hui-chou ve Ordos'taki Feng-chou'da üretilmekte idi. Bunun yanı sıra deve eti yenilebilirdi, hörgüçlerinin çok lezzetli olduğu kaydedilmiştir (Schafer, 2020, s. 126-129).

Semerkand'da yetişen on kedi ağırlığındaki büyük ve ağır kuyruklu koyunlar Çin'e getirilen bir diğer hayvandır. Buhara ve Kırgız bozkırlarının iri kuyruklu koyunlarıydı nitekim ünlü Astarhan kürkünün kaynağı da bunların yavruları idi. Bu hayvanlar daha erken tarihlerde İran ve Suriye'ye de yayılmıştı. 626 yılında bir Türk hanının at sürüsü ile on bin koyunu imparatora sunduğu fakat imparatorun bunu kabul etmediği kayıtlara geçmiştir. Bu dönemde koyun çok az ithal edilmiş olmalıdır. Keçiler de erken dönemlerden itibaren biliniyorlardı fakat koyunlar daha revaçtaydı (Schafer, 2020, s. 132-133).

Çin'de rağbet gören bir diğer egzotik hayvan fil idi. Vahşi filler, fildişi teminine karşın evcilleştirilmiş ve canlı filler daha ziyade Hindicinin halklarının elçilik heyetleriyle gelirlerdi. 651 ve 771 yıllarında Kamboçya'dan, 657 yılında Ziampâk denilen bir ülke-

den, 853 yılında Sumatra'ya ait Jambi'den, 746 yılında İran'dan fil gönderildiği kayıtlara geçmiştir. Tang Hanedanı zamanında ithal edilen filler genellikle imparatorluk dövüş ve raks gösterilerinde kullanılmışlardı. Chung Tsung'un 705 yılında fil dövüşü izlediği kayıtlara geçmiştir. Tang halkı için fil, tropikal kuşağın büyük halklarının bir simgesi olmaktan daha büyük bir anlam ifade etmekte idi. Filin savaştaki müthiş ezici gücü Çin halkı için bir cazibe unsuru idi (Schafer, 2020, s. 139-144).

Tang devrinde Çin'deki gergedanlar Yangtze Irmağı güneyinde, Batı ve Güney Hunan'ın büyük bölümünü kapsayan bölgede ve buraya sınırdaş olan komşu eyaletlerde yaşıyordu. İki boynuzlu gergedanlar da yine Hindiçin sınırı boyunca uzanan Lingnan'ın ücra yerlerinde yaşıyorlardı. Çinliler muhtemelen bu kalın derili gergedanları filler gibi evcilleştirememişlerdir. Yine de 854 yılında "Güney Man" tarafından Çin'e hediye olarak gönderilmişti. Fakat bu gergedan hemen iade edilmişti. Ayrıca gergedanlar tropik bölgelerde yaşarlardı ve Çin iklimine alışık değillerdi, dolayısıyla Çin onların yaşaması için uygun koşulları da sağlamıyordu. 796 yılında bu yüzden bir gergedanın öldüğü de kaydedilmiştir (Schafer, 2020, s. 145-146).

Aslan tüm hayvanların en güçlüsü konumunda görüldüğü için Çin için her zaman egzotik sayılmıştır. Tang Hanedanı döneminde Toharistan'dan 3 kez aslan alınmıştır (Schafer, 2020, s. 148). Leopar ve çitalar da egzotik hayvanlar grubuna dâhillerdi. Güney Hindistan, Maimargh, Keş, Kandahar, Buhara, Semerkand, İran ve Halifelik tarafından leoparlar gönderilmiştir (Schafer, 2020, s. 150).

Tang döneminde bahçe ve gezinti yerlerinde nadir kuşlar bulunurdu. Bu kuşlar cezbedici özelliklere sahiplerdi ve satın alınmışlardı. Sarayda dört çeşit avcı kuş bulunurdu. En nadir, asil ve etkileyici olanı kartallardı. Özellikle altın kartal çok rağbet görüyordu. En zarif ve aristokratik olan kuş kara gözlü, uzun kanatlı şahinlerdi. Ulu doğanlar balıkçıl ve daha başka iri kuşları, gökdoğanlar ise ördek ve diğer su kuşlarını avlarlardı. Yeşil toprakların akdoğanının yeri daha farklıydı. Akdoğanların bir türü olan kar şahini de Mançurya'dan gelmişti. Atmacalar bunlardan sonra gelirdi. Çakırdoğanın ak cinsi en kıymetlileriydi ve Mançurya'dan gelirdi. Kore ve Mançurya doğan ve şahinin kaynağı olmasına karşın Moğolistan ve Türkistan sahası kaynak bakımından ikinci derecede bir öneme sahipti. Doğanlar ve şahinler yerli de olsa ithal de olsa Tang ressamlarının dikkatini çekiyordu. Tang devrinde kuş ressamları mevcuttu (Schafer, 2020, s. 160-165).

Çin'de kürk bir saygınlık göstergesi idi. En güzel kürklere sadece imparator sahip olabilirdi. Tang İmparatorluğu içinde en büyük kürk üretim yeri Lu-yung (Kansu) eyaleti idi. İthal kürkler genellikle kuzey menşeilidir. Uzak Harezmi bölgesi kürk ihracatçısı idi. Samur, kakım, as, bozkır tilkisi kürkü, sansar, tilki, kunduz, benekli kır tavşanı ve keçi kürkleri yaparlardı. Maveraünnehr bölgesi de önemli bir kürk ticaret merkezi idi. Buna dair bir belge bulunmamasına rağmen 753 yılında Harezmi'den elçilerin geyik derileri getirdikleri kaydedilmiştir. Hayvan kuyrukları da Tang için mühim bir üründü. Kuzeybatıdan beyaz at kuyruğu gelirdi, batıdan ise tilki kuyruğu. Leopar kuyruğunu da bu önemli gruba eklemek lazımdır (Schafer, 2020, s. 177-184).

Hayvanlar, kuşlar gibi bitkiler ve ağaçlar da egzotik ürünlere dâhildi. En pahalı, nadir ve aristokratik olduğu kabul edilen bitkilerden biri safrandı. Safran bitkisinin membaı İran havalisi ve Kuzeybatı Hindistan idi. Koyu turuncu beneklerinden üretilen aromatik boya da ticareti yapılan önemli ürünlerdendi. Abanoz ağacı hurma ağacının akrabası idi. Abanoz ismi, Hindistan ve Hint Adaları'nın yerel ağaçlarının genel adıydı. Bu ağaç siyah ve gösterişli idi. Kuzgun ağacı adı altında bazı türleri de mevcuttu. Bunlar 4. yüzyılda ticaret gemileri vasıtasıyla Çin'e ulaşmışlardı. Tüm bu bilgilere rağmen Tang döneminde abanoz ithalatına dair herhangi bir veriye maalesef ulaşamıyoruz (Schafer, 2020, s. 195-224).

Bahis konusu dönemde ticareti yapılan besin maddelerinden de bahsetmek gerekmektedir. Tang döneminde batının şaraplarına hayranlık duyulmuştur. Zaten Batı'dan Han ve Tang Hanedanı dönemlerinde şarap ithal edilmiştir. Bu şaraplardan Po wu chih isimli ansiklopedide şu şekilde bahsedilir: "Batı bölgelerinde yılların üst üste binmesiyle bozulmayan üzüm şarapları vardır. Onların yaygın bir geleneğine göre bu şaraplar on yıl müddetle içilebilir fakat daha sonra da içilmeye devam edildiği takdirde bir ay boyunca sarhoşluk verir ve etkisi ancak ondan sonra geçer." Bunun dışında halile de önemli ticaret mallarındandı. Türgiş yurdu, Şaş, Keş, Maimargh ve Kapisa'dan gelen bir heyet 746 yılında amla halilesi getirmişti. Hindistan'ın üç klasik halilesi vardı: amla halilesi, belerik halilesi ve kara halile. Tang eczacıları ve Su Kung'un belirttiğine göre halilenin memleketi Annam idi. Bunun yanında amla ve belerik halileleri ayrıca Lingnan'da da yetişmekte idi. Bu üç klasik meyve İran seferindeki Hint ticaret gemileri tarafından ithal edilmiş olsa da Endonezya'ya özgü ve aynı temel özellikleri olan diğer türler yakın yerlerden ithal edilmiş olmalıdır. Su Kung'un tespitlerine göre hareket edersek bu meyvenin güneyin büyük liman bölgesinde de ekildiğini kabul edebiliriz. Su Kung ayrıca, yabancıların, belerik halilesinin şeftaliye benzeyen meyvesinden likör yaptıklarını da belirtmiştir. Bu içeceğin şarap olarak adlandırılması da alkollü olma ihtimaline işaret etmektedir. Rivayete göre bu içkinin yapımı Farslardan öğrenilmişti. Alabaş, bir Avrupa bitkisi idi ve Çin'e Doğu Türkistan, Tibet ve Kansu üzerinden gelmişti. 7. yüzyılda Nepal'den soğan benzeri beyaz bir bitki, marul benzeri acı yapraklı bir sebze, sirke yapraklı sebze de denilen Batı kerevizi getirilmişti. Aslında bunların hiçbirinin menşei Nepal değildi. Bunun dışında bir başka ithal ürün vardı ki buna deniz çamı tohumları veya Silla çamı tohumları olarak imlenen Kore çamının iri, tatlı ve hoş kokulu tohumları idi. Baharatlar da önemli ticaret ürünleridir. Biber muazzam bir kıymete sahipti ve biber ticaretini tekeline alan tüccarları da zengin etmişti. Magadha'yı dönemin büyük bir üretim merkezi saymak mümkündür. Betel biberi Su Kung'un belirttiğine göre Szechwan'da yetişiyordu ve bazen de Batılı ülkelerden gelen yabancılar tarafından ülkeye sokuluyordu. Çin ticaretinde önemli yeri olan bir diğer baharat kübabe idi. Tang döneminde ülkeye Srivijaya'dan getirilirdi. Orta Çağ'ın Arap tüccarları ise bu baharatı Endonezya'dan elde ederlerdi. Çin ülkesine bu dönemde Batı'ya özgü bir hardal türü sokulmuştu. Yerli hardalları olmasına rağmen bu beyaz hardal da rağbet görmüştür. Tang döneminde tatlı yapımında ekseriyetle bal kullanılırdı. Bu bal Çin'de her ne kadar eski olsa da daha kaliteli bir çeşidi bu dönemde Tibetlilerden ithal ediliyordu (Schafer, 2020, s. 225-248).

Ticaret ürünü çeşitlerinden olan aromatik ürünlere tütsü ve maltızlardan bahsederek başlamak lazımdır. Tang devrinde uzak diyarlardan çeşitli aromatikler ithal edilmiştir. Bunlar içinde en çok rağbet görenler sandal ağacı, öd ağacı, Borneo kâfuru ve silhat, aselbent sakızı ve günlük ağacı, buhur ve mürrüsafi idi. 815 yılında Kalinga tarafından egzotik kokuların ticari yükler suretinde Tang ülkesine gönderildiği bilinmektedir. Muhtemelen çok büyük miktarda ithal ediliyordu. Japonya’da Tang ülkesinden giden yoğrulmuş tütsü karışımları rağbet görüyordu ki onlara gönderilen ürün genelde öd ağacı, şeker ve eriz özündendi. Benzer bir karışım Çin’e de ithal ediliyordu. Batı dünyası için öd ağacının en ünlü kaynağı Çin idi. Ummanlı İbadî bir tacirin 8. yüzyılda bunu Çin’den aldığını biliyoruz. Çin, Japonya ve Tongking’de yetişen bir ağacın gövdesinden elde edilen kâfur ise Çin ve Avrupa arasındaki ticarete rağbet gören bir üründür ve aynı zamanda Çin’de en çok talep gören ikinci üründür. Borneo kâfurunun anavatanını Tang halkı bilmiyordu. Fars tacirler vasıtasıyla geldiği için Fars menşeiili sayıldığı zamanlar da olmuştur. Tang döneminde Çin’e gelen kâfur; yapışkan pirinç, kömür ve kırmızı aşk tohumlarından oluşan bir karışımın içinde depolanırdı. Kâfur, yiyeceklerde kullanılırdı. Kâfur parçacıkları buza ve kara benzerdir ve bu yüzden soğutucu bir etkiye de sahipti. Sığla balsamı Roma ve Part diyarından ithal edilirdi. Koyu mor bir renge sahipti. Tang döneminde esasen parfüm yapımında kullanılan Malay balsamı idi. Amber ticareti esasen Arap tacirlerin tekelindeydi. Özellikle parfüm imalatçıları için önemli bir yere sahipti (Schafer, 2020, s. 249-278).

Tang döneminde ilaç ticareti oldukça mühimdir. Bu dönemde yabancı ilaçlara talep; Budist eserler, semboller ve tütsüler gibi dinî araç-gereçlerin denizaşırı ticarete yüksek seviyede olduğu Altı Hanedan devrinin aksine çok fazlaydı. Egzotik ilaçlara duyulan ihtiyaç egzotik eczacılara da duyuluyordu. Hindistan’dan gelen mucizevi insanlar, yoga müritleri ve tantrik sözler sarf eden büyücüler yoğun rağbet görüyordu. Bu yoğunluğun da etkisiyle özellikle Budist tıp kitapları Çinceye tercüme edilmişti. İlaçlar her zaman alışılmış ticari yollardan gelmiyordu. Bazı ilaçlar yarı ticari diplomatik görevlerle de geliyordu. Bu ithal ürünler sınırlarda sıkı bir denetimden geçiyorlardı ve satış fiyatları hem ürünün değerine hem de Çin siyasetinin ihtiyacına göre belirleniyordu. Kayıtlara göre Toharistan birkaç kez tuhaf ilaçlar, Fars bir şehzade rayihalı ilaçlar, Keşmir Batılı ilaçlar, Kapisa gizemli tarifler ve olağanüstü ilaçlar göndermişti. Bir başka ürün olan kakule aslında Çin’de mevcuttu fakat tropikal bölgelerde yetişenler daha revaçtaydı. Bu yüzden çok miktarda ithal ediliyordu. Hint yağı bitkisi Batı’dan ithal ediliyordu. Menşei ise Mısır idi. Çin’de hem tohumları hem de yağı tababette de kullanılıyordu. Bu dönemde çeşitli otlar da ticaret yoluyla ülkeye girmiştir. Annam’dan ithal edilen sarı döküntü, hem sarı boya elde etmek için hem de göğüs ve karın ağrılarını gidermek için kullanılıyordu. Turna bitleri de denilen kısmen zehirli tohumlar, Uzak Batı’dan getiriliyordu ve parazit düşürücü olarak ve ülser ve şişkinliğe karşı kullanılmıştır. Mançurya’nın kamışlı tuz bataklıklarından elde edilen beyaz mantar ithal edilerek şerit kurdu tedavisinde şarabın yanında kullanılıyordu. Tang döneminde Çin’e Mançurya ve Kore’den insan saçı gönderilmekte idi. Saçların güçlü ve tehlikeli olduğuna dair bir inanış mevcuttu. Bunun dışında son olarak göztaşından da bahsetmek lazımdır. Göztaşı, Türkistan’ın Karaşar bölgesinde

ve İran'da üretilen, gemiyle Tang ülkesine gelen yeşil tuz benzeri idi ve göz hastalıklarının tedavisinde kullanılıyordu (Schafer, 2020, s. 297-324).

Tang dönemindeki kumaşların muhteşemliği su götürmez bir gerçektir. Fakat yine de çok miktarda yabancı yapımı elbiseler ithal edilmiştir. Tang Hanedanlığı bu dönemde Asya'nın toptan kaliteli mal tedarikçisi idi, kaçınılmaz olarak da bu ithalatın etkisine kapılıp ülke dışına egzotik mallar göndermişti. Çin'in pamuk ile ticari bir malzeme olarak tanışması yaklaşık olarak 3. yüzyılda olmuştur. Tang döneminde Koço pamuğu oldukça meşhurdur, burada işlenir ve ithal edilirdi. Yine bu dönemde Kore'den ithal edilen "sabah güneşi doğarken bulutlar" da denilen pembe renkli Hint ipeği de revaçta idi. Bu anlatım şafakla kızıla çalınmış bulutlar şeklinde de tercüme edilip şeftali rengini işaret edebilir. Pembe pamuk doğrudan Annam himayesindeki bir yerden ithal ediliyordu (Schafer, 2020, s. 325-342).

Renk veren maddelere Çin'de çok fazla rağbet gösteriliyordu. Tang kuyumcuları tarafından yapıştırıcı olarak da kullanılan lake Annam ve Kamboçya'dan ithal ediliyordu ve ipek boyası olarak ve kozmetik ruj yapımında kullanılıyordu. Sapan, Tang döneminde hem giysi hem de ahşap boyamakta kullanılıyordu. Çinliler tarafından boya ağacı olarak da bilinen bu ürün, Champa ve Kamboçya'dan ithal edilirdi. Hakiki çivitten elde edilen mavi sürme de denilen boya Tang döneminde ithal edilmiştir. Koyu mavi bir renge sahip olan bu boyanın Hint kökenli olduğu düşünülüyordu fakat daha önceki dönemlerde Mısır ve İran'da kullanılması dolayısıyla net bir şey söylemek mümkün değildir. Bhallataka adı verilen bir fındık türü vardı ki Batı denizlerinden ve İran'dan ithal ediliyordu. Beli güçlendirmek ve saçı siyaha boyamak için kullanılıyordu. Büyük ihtimalle Kamboçya'dan ithal edilen Hint zamkı, mangostan ile bağlantısı olan bir Hindicinin ağacının katılaştırılmış öz suyudur. Bu pigmentle sarı bir renk üretilir. Çin'de bu renge hezaren sarısı da denmiştir (Schafer, 2020, s. 343-352).

Mücevherler, Tang döneminde ticaret malları içinde idi. Tang Hanedanı, lapis lazuli taşını Hoten'den alıyordu. Bir başka taş olan metal özü, tam olarak tarif edilememektedir. Bu maden, parlak beyaz renkli ve yarı değerli idi. Bu taşın, Plinius'un beyaz süs eşyaları arasında listelediği "...ışığı ve parıltıyı sadece güneşten ve aydan değil, yıldızlardan da alan" ceraunia taşı olduğunu düşünürsek İran'ın Kirman bölgesinden geldiğini söylememiz mümkün olabilir. Fildişi, Lingnan, Annam, Yünnam, Champa ve Hint Adaları'ndaki Dabatang ile Aslan Ülkesi Seylan'dan tedarik edilmekte idi. Tang imparatorunun beş ayın arabasından birinin süslemesinde kullanılırdı. Küçük heykellerin yapımında kullanıldığı da olmuştur. Neptün beşiği adı verilen büyük bir istiridyenin parlak beyaz ve derin oluklu kabuğu mücevher ustalarının kullanımı için idealdi. Yeşim taşı gibi cilalanıyordu. Bu sedefin kaynağı bilinmiyordu. Tang devrinde Roma ürünü olarak ünlenmişti ve Hint geleneğindeki Yedi Değerli Cevher denilen mücevherlerden birisi olduğu biliyordu. Tang döneminde ithal edildiğine dair kesin bir yargıya ulaşmak mümkün değildir. Mercan, Tang döneminde Güneybatı Barbarları ile Hoten'den ithal ediliyordu. Batı'dan gelen mercan; yüzük, bilezik ve diğer mücevherlerin yanı sıra başka değerli eşyaların yüzeylerinin süslenmesinde de kullanılıyordu. Kehribar oldukça değerli bir reçine idi. Roma

kökenli olduğu biliniyordu ve İran'dan ithal ediliyordu. Champa ve Japonya'dan gelen kehribardan mamûl hediyeler de mevcuttu. Kehribar, Tang mücevher sanatında tıpkı mercan gibi bir role sahipti; kadınlar için süs eşyası olarak da kullanılıyordu, pahalı sanat eşyaları olarak da. Kara kehribarın diğer bir adı siyah yeşim idi ve Doğu Türkistan'daki Koço şehrinin güneyinde bulunan bir yataktan ithal edilirdi. Kara kehribar parçalarının kötü ruhlardan koruduğuna inanıldığından küçük çocuklar üzerinde kullanılıyordu (Schafer, 2020, s. 363-404).

Tang Hanedanı devrinde ülke içindeki zanaatkarlar her ne kadar güzel mallar üretseler de dışarıdan gelenler her zaman cazip görünmüştür. İran tarzında kaplar, sade renkli seramikten mamûl taklit metal ibrikler, Uzak Batı'dan gelen testiler ve ibrikler de mevcuttu. Ayrıca İran'da Çin'e ihraç etmek amacıyla gümüş sürahiler de yapılmıştır. Buhara ve Semerkand'dan devekuşu yumurtası kâseleri de geliyordu. Tang ülkesinde bunun dışında Tang yaylarının haricinde çok çeşitli ok ve yay mevcuttu. Boynuzlu yaylar Hopei ve Kuzey Shensi'de üretilmişlerdi. Shosoin'deki yaylar, Japon zelkovası ve kara meşe ağacından yapılmıştı ve muhtemelen Çin üretimiydi. Harezmi havalisindeki esneyen muhkem yaylar ve Mançurya'daki Shih-wei'nin zarif boynuzlu yayları gibi yabancı yayların bu dönemde egzotik ürünlerden sayılıp sayılmadığı konusu muğlaktır (Schafer, 2020, s. 419-428).

Sonuç olarak birçok egzotik ürünün bu devirde gerek İpek Yolu'nda gerekse de başka güzergâhlarda farklı amaçlar ve niyetlerle milletler arasında gidip geldiğini görmekteyiz. Bu ticaret güzergâhları Doğu ve Batı arasında kültürel ve ticari etkileşimin sağlandığı merkezler haline gelmiştir. Bu noktadan anlıyoruz ki, ticaret sadece maddi anlamda öneme sahip değildir, bunun yanında her devirde ve her coğrafyada kültür taşımacılığı yapılmasını da sağlamıştır. Milletler arası ticari ve kültürel etkileşim sonucunda insanların bu lüks ve egzotik ürünlere ihtiyaçları da zaman geçtikçe artış göstermiştir. En basiti bir baharatın dahi bu yollardan geçmesi ve farklı ülkelere ulaşması o ülkeler için o devirde lüks olmuştur. Tang Hanedanı'nın yürüttüğü politikaları ve ticaretini yaptığı maddeleri de göz önünde bulundurarak şu sonuca varabiliriz, bu hanedan devrinin ve coğrafyasının getirilerini olabildiğince akıllıca kullanmak için gayret göstermiş ve bölgedeki avantajlı konumunun yükselmesi yolunda da kullanmayı bilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ceylan, E. (2016). Çin Kaynaklarına Göre İslamiyet'in Çin'e Girişi. *Ankara Üniversitesi DTCF*, s. 27-36.
- Eberhard, W. (2016). *İslamiyet'in Çin'e Girişi*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF.
- Eberhard, W. (2019). *Çin Tarihi*. Ankara.
- Ezgi Odabaş, Belgin Günbey, Yusuf Zengin, & Hatice Akay Sarıkaya. (2020). Dünya'da ve Anadolu'da İpek Böceğinin Yolculuğu. *Journal of Animal Science and Products*, 3(1), s. 75-84.
- Foltz, R. (tarih yok). *Religion Of The Silk Road*. Palgrave Macmillan.
- Gülez, S. G. (tarih yok). *Çin Kaynaklarında Tang Hanedanlığı Dönemi Anxi (Kuça) Genel Valiliği ve Antik İpek Yolu'na Etkileri* (Cilt Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/ipek-yolu>. (tarih yok). İslam Ansiklopedisi. adresinden alındı
- Kalan, E. (2017). Geç Ortaçağ'da İpek Yolunda Diplomat ve Ajan Olarak Tüccarlar. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5(12).
- Keay, J. (2011). *Çin Tarihi*. (Neşe Kars Tayanç, & Dinç Tayanç, Çev.) İstanbul: İnkılap.
- Koca, S. (2021). *Türk Tarihi ve Kültürü Üzerine Yeni Araştırmalar* (Cilt 1). Ankara: Berikan.
- Schafer, E. H. (2020). *Semerkand'ın Altın Şeftalileri*. (S. Acar, Çev.) İstanbul.
- Tezcan, M. (2014). İpek Yolu'nun İran Güzergâhı ve İpek Yolu Ticaretine İran Engellemesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(3), s. 96-123.
- Twitchett, D. (2008). *The Cambridge History of China* (Cilt 3).
- Yılmaz, E. (2017, Kasım). İpek Yolu Hakkında Kısa Bir Değerlendirme. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 9(2), s. 672-683.
- Yingsheng, L. (2021). *Tarihi Kara İpek Yolu*. (A. Erkan, Çev.) İpekyolu Tarih ve Kültür.

Hakem Deęerlendirmesi: Çift “k3r” hakem incelemesi.

ıkar atışması: Yazar çıkar atışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek aldığını beyan etmemiştir.

Peer-review: Double-blind peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü | *Ege University, Institute of Social Sciences*

Ege Sosyal Bilimler Dergisi | ***Journal of Ege Social Science***

e-ISSN 2651-4982

Cilt: 4, Sayı: 1-2, Ocak-Temmuz 2023 | *Volume: 4, Issue: 1-2, January-July 2023*

Sahibi (Owner): Ege niv. Sosyal BİLimler Enstitüsü adına Mdr (On behalf of Ege Univ. Institute of Social Sciences, Director): Prof. Dr. Mustafa MUTLUER ♦ Edit3rler (Editors): Dr. Ender 3ZBAY, Dr. 3ęr. y. Aytakin ERDOęAN ♦ Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Koray KULEYİN (Enstitü Sekreteri | Institute Secretary) ♦ Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Y3netimi (Secretariat - Graphic Desing/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender 3ZBAY

[İnternet Sayfası \(Açık Eriřim\)](#)

[İnternet Page \(Open Access\)](#)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/esbd>

Ege Sosyal Bilimler Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal Of Ege Social Science is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in January and July.